

was een periode van 'tucht en ascese', waarin de kerkgenootschappen nog bloeiden als nooit tevoren, lijkt geen enkele betekenis te hebben, terwijl een meer gedetailleerde analyse van het beleid van de gereformeerden in deze jaren, vergeleken met de tijd na 1965, zijn sociologische model waarschijnlijk alleen maar betrouwbaarder had gemaakt. En voor de jaren negentig had een zekere verwerking van de opleving van de evangelische beweging binnen en aan de rand van de kerken niet misstaan. In ieder geval lijkt het te grof om de modernisering te schetsen als een rechttoe rechtaan doorlopende ontwikkeling in deze eeuw tot nu toe.

Met betrekking tot de (gepercipieerde) machtspositie van de gereformeerden in de samenleving, een factor waar Post groot gewicht aan hecht, waren er ook meer mogelijkheden geweest. Dat deze machtspositie steeds meer afneemt wordt door de auteur voortdurend aangevoerd, maar eigenlijk zonder grondige argumentatie. Terwijl Thurlings hier juist volop gebruik maakt van de beschikbare kwantitatieve gegevens, ontbreken die in deze studie vrijwel geheel. De auteur mist ook schoten voor open doel. Terwijl hij herhaaldelijk stelt dat het trauma van de Vrijmaking van 1944 ertoe leidde dat de Gereformeerde Kerken het tuchtrecht niet langer wensten toe te passen, met alle gevolgen van modernisering vandien, rept hij noch bij de behandeling van de naoorlogse ontwikkeling van de ARP noch elders over het uit de Vrijmaking voortvloeiende ontstaan van het Gereformeerd Politiek Verbond, terwijl dat toch als een versplintering van de (gepercipieerde) machtspositie van enig belang gezien moet worden.

Evenals bij Thurlings speelt het spanningsveld tussen de kerk en de moderniserende samenleving een centrale rol: hoe reageren de kerken op de druk die de modernisering uitoefent op de traditionele orthodoxie en orthopraxie? De moderne samenleving wordt daarbij behandeld als 'van buiten komend', als iets waar de kerken mee om moeten gaan, positief of negatief. Ik zou mij kunnen voorstellen dat een dergelijk verhaal ook voor de Nederlandse Hervormde Kerk kan worden geschreven. Maar dan stelt een eenvoudige optelsom van katholieken, hervormden en gereformeerden mij toch voor een probleem. Want een hoe groot percentage van de Nederlandse bevolking krijgt dan uiteindelijk de rol van 'moderne samenleving' toebedeeld? Nauwelijks een percentage om bang voor te zijn, zou ik zeggen. Ik simplificeer natuurlijk. Maar de vraag blijft staan, in hoeverre die moderne samenleving niet alleen buiten de kerken te vinden was, maar ook binnen de

kerken, in de hoofden en harten van de gelovigen. In hoeverre gingen orthopraxie en orthodoxie in één mens samen met een 'doordeweekse' aanvaarding van de modernisering, en namen de kerkleiders positie in tegen een 'buiten', dat onvermijdelijk steeds al 'binnen' was?

Een goed voorbeeld van deze problematiek biedt de positie van de streng-orthodoxe Staphorster dominee P.J. Dorsman, van wie H. Hille een lezenswaardige, zij het wat anekdotische, levensbeschrijving publiceerde. Dorsman was een principieel tegenstander van vaccinatie, en kwam tijdens de polio-epidemie van 1971 dan ook in de vuurlinie van de Nederlandse pers te liggen. Maar in tegenstelling tot wat werd geschreven verbood Dorsman zijn gemeenteleden inenting niet. Dat zou strijdig zijn met de sterk individualistische oud-gereformeerde geloofsovertuiging. Maar in SGP-kring, waar Dorsman een leidende figuur was, begon men zich toch ook af te vragen of men nuances in het anti-vaccinatiestandpunt moest aanbrengen, omdat mensen ook hun verantwoordelijkheid hebben voor de gemeenschap waarin zij leven.

Deze 'interne factoren' worden door Post echter in feite ook geëxternaliseerd, namelijk door ze te lokaliseren in 'bewegingen van jongeren', die kunnen worden ingekapseld, geneutraliseerd of uitgestoten. Post ziet in deze bewegingen vanuit de 'basis' de stem van de minder traditionele opvattingen, aldus vat hij aan het eind samen. Maar ook hier komt hij niet helemaal uit, door in zijn studie zelf ook de groep rond Schilder als 'jongeren' aan te merken, terwijl die juist de versterking van de orthodoxie op het oog hadden.

Voor de ontwikkelingen van de drie beschreven gereformeerde groeperingen heeft Post gebruik gemaakt van bestaande literatuur (die voor wat betreft de Gereformeerde Bond nauwelijks beschikbaar is), en van jaarverslagen. Dat heeft tot gevolg dat (historische) deskundigen op dit terrein de auteur nog wel eens op de vingers zullen tikken. Het is alleen maar te hopen dat diezelfde historici vervolgens niet zullen concluderen dat deze studie dan ook verder genegeerd kan worden. Het tegendeel zou het geval moeten zijn. Natuurlijk is de werkelijkheid genuanceerder. Maar de beschrijving en interpretatie van de geschiedenis van de Nederlandse gereformeerden in de twintigste eeuw kan door dit proefschrift een flinke stap vooruit geholpen worden. Want wat er ook aan de details mag mankeren, de grote lijnen en de interpretatie van de ontwikkelingen in de gereformeerde wereld zijn absoluut plausibel. Het